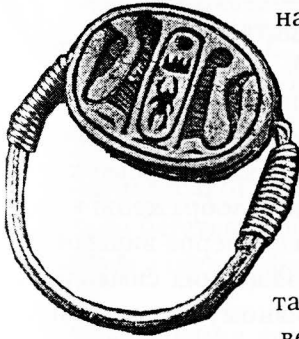

Скіфські золоті прикраси зі скарабеями

Серед пам'яток скіфської культури Криму є золоті прикраси із зображеннями жуків-скарабеїв. Це два персні й підвіска також, очевидно, перероблена з персня.

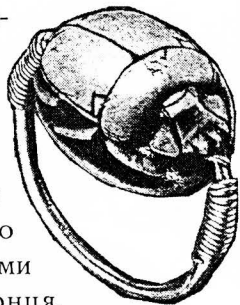
Випадковою знахідкою з західного некрополя Неаполя Скіфського, що знаходиться на території сучасного Сімферополя, числиться перстень, датований VII ст. до н. е., зі скарабеєм [13, С.171,173] (Рис.1б).

Головною деталлю виробу є використаний в якості щитка скарабей-печатка. Невеликий кам'яний скарабей закріплений на зовсім простій, зроблений з круглого дроту золотий дужці за допомогою тонкого золотого дротика, що був протягнутий крізь круглий наскрізний отвір просвердлений по горизонталі, й закручений спіраллю з боків від скарабея навколо рухомої дужки-кільця.

Щиток-скарабей персня є старанно вирізаним з яшми бірюзового кольору з зображенням жука священного скарабея (*Scarabaeus sacer*) (Рис.2). Жук-скарабей переданий досить точно. Вірно витримані пропорції. Відповідно до розміру й можливостей матеріалу з мірою художнього узагальнення добре пророблені деталі: голова, лицьовий щиток з зубцями, передньоспинка, надкрила, ноги. Поверхні гладко відполіровані. Ентомологи також говорять, що скарабей зображений правильно.

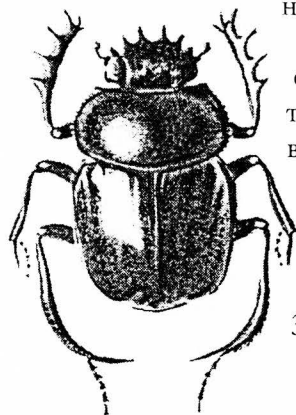
На реверсі скарабея вирізана печатка – зображення давньоєгипетської корони Атеф з розміщеним в центрі картушем тронного імені фараона Тутмоса III – Менхеперра Мп-һр-г [4, С.106] (Рис.1а). Символіка корони Атеф складна й не зовсім зрозуміла. Вона складалася на протязі досить довгого часу і увібрала багато нашарувань. В ній простежуються навіть ще віяння дуже древніх культів та деякі твердження відомих давньоєгипетських космогоній і теогоній. Зустрічається багато зображень,

що містять іноді різні елементи. Але можна виділити традиційні схеми. Найчастіше в центрі цього своєрідного складного головного убору вміщена Біла корона Верхнього Єгипту й два лазурових страусових пера з її боків [3, С.355]. На багатьох зображеннях в центрі корони Атеф розміщені інші головні убори богів або обожнюваних, наділених особливими якостями володарів, космогонічний знак – диск Сонця.

Символ чи вінець божественної, обожнюваної царської влади завжди є центральним знаковим елементом корони. До речі, відомо, що в Древньому Єгипті обожнювали царські корони й існували жерці, які відправляли їх культу. В зображенні корони Атеф на скарабеї-печатці картуш царя Менхеперра вирізаний на місці Білої корони або Сонця чи інших священних символів, що також відповідає зображально-асоціативному строю давньоєгипетської культури.

Однією з найважливіших складових сутності людини вважали його Рен, або “ім’я”. Єгиптяни, як і всі східні народи, надавали імені дуже велике значення і думали, що з його знищенням руйнується й сама сутність людини. Рен тісно пов’язували з індивідуальністю людини. Безіменна істота не могла бути представленою богам [3, С.139].

Священний скарабей (Scarabeus sacer)

Символіко-писемний знак – зображення скарабея – досить часто включали до свого тронного, сонячного імені фараони-фіванці, в тому числі й правителі XVIII династії. В картуші царського імені на печатці знизу вверху чітко зображені: ієрогліф скарабей, який приблизно перекладають, розтлумачують як “обертання”, “розвиток” [3, С.30-32], а також як глагол “бути, існувати” [8, С.236], ієрогліф тп – “встановлювати”, “впорядковувати” та ієрогліф Сонце – Ра.

Ключовий ієрогліф імені фараона тп вважають зображенням дошки для гри в сенет з розставленими фігурками [4, С.96]. Ця гра нагадувала гру в шашки. Вона мала

ще й символічний зміст та відома, зокрема, з таких пам'яток як розписи стін гробниці дружини Рамзеса II – цариці Нефертари та дошка-столік з фігурками, встановлена на санчатах, з кладової гробниці фараона Тутанхамона [11, С.88] [12, кат. № 46]. На мою думку, первісне значення іє-

За

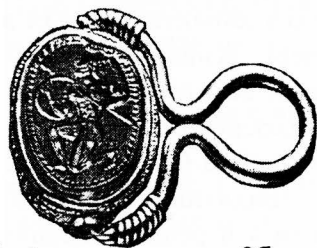
рогліфа слід шукати у зображеннях укріплень міста-фортеці з баштами чи стіни фортеці з зубцями. Саме з кріпосними спорудами царського палацу

столиці пов'язували особу володаря ще з часів становлення давньоєгипетської держави. Символіку царського міста-фортеці містить на багатьох зображеннях й ієрогліф неб – володар.

Картуш з іменем фараона лінійно не з'єднаний з іншими деталями.

За страусовими перами на коронах Атеф часто зображували вигнутих священних уріїв. Це відомий ще з додинастичних часів тотемічний символ правителів Нижнього Єгипту – зображення єгипетської кобри, або гаї (N. haje) [6, С.317]. Відповідно до умов матеріалу, всі символіко-магічні знаки на печатці скіфського персня показані спрощено. Так, урії починаються просто від нижньої частини зовнішнього краю страусових пер. Кобри в загрозливій позі з роздутими “капюшонами” зображені сильно збільшеними пропорційно до інших частин корони. Очевидно, це було зроблено з композиційних міркувань – для кращого заповнення овалу.

Можна здогадатися, що дві окремі короткі риски внизу, під страусовими перами, є передачею дуже давнього і складного символу – рогів. За звичай, полого розведені в різні боки роги підтримують всю конструкцію корони. Те, як вони ледь помітним натяком показані на

36

печатці, може означати, що майстер хотів виділити інші деталі, або не бачив досконалих зображень корони Атеф й цей знак був для нього не зрозумілим. Зразками для таких виробів – скарабеїв – могли слугувати пам'ятки Пізньої епохи чи

доби.

Зображення на печатці обрамлене тоненьким овалом.

Корона Атеф вважається атрибутом Осіріса, Амона, Ра та деяких інших богів [3, С.355]. В одному зі звернень до бога Осіріса говориться: “Ти поставлений царем, Біла корона на твоїй главі, й ти тримаєш в своїх руках гак і батіг. Коли ти був у череві й ще не вийшов звідти на землю, ти вже був коронованим володарем двох земель і “Атеф” – корона Ра – була на твоєму чолі. Боги приходять до тебе, схиляються низько до землі, вони бояться тебе, вони відступають і йдуть коли побачать тебе, з жахом перед Ра, й серця їх схиляються перед твоєю величчю” [3, С.65].

В одному з текстів “промови померлого” “Папіруса Ну” говориться: “Вітаю тебе, того хто високо сидить на своєму п’єдесталі (Осіріса – У.Б.), володаря Корони Атеф, нареченого іменем “Володаря вітрів”, врятуй мене від твоїх божественних посланців, які приносять жах і нещастя, які не мають покривал на своїх обличчях, бо я робив те, що праведно й істино, в ім’я Володаря праведності й істини” [3, С.127-128].

Атрибутом Амона корона Атеф стала за часів звеличення цього бога.

Під час розкопок храму Тутмоса III був відкритий чудовий розписаний рельєф на якому фараон зображений в короні Атеф [11, С.99]. На цьому прекрасному, виконаному в кольорі за досконалим рельєфом, творі монументального живопису, можна добре роздивитися корону. Атрибут влади написаний реалістично в характерних для давньоєгипетських розписів техніці й манері. Живопис дозволяє побачити, як давні єгиптяни уявляли собі кольори численних, красиво розміщених у відповідності до філософських уявлень символічних елементів. Їх підбір дещо інший та багатший за показані на печатці.

Видатний правитель Тутмос III був не тільки крупним стратегом а й релігійним діячем, який зумів відродити давні традиції богослужінь Геліополя (Ону) [11, С.30].

Великого фараона, який царював у XV ст. до н. е., вшановували довго по його смерті. Скарабеями з тронним ім’ям Тутмоса III, що було наділене, вірогідно, символічним значенням, продовжували користуватися дуже довго й особливого поширення вони

набули в період XXV і XXVI династій (VIII-VI ст. до н. е.) [10, С. 20].

За схемою виконання та наявністю символічного зображення й ієрогліфічного тексту, скарабей персня-печатки з Неаполя Скіфського, вірогідно, є варіантом повторів давньоєгипетських скарабеїв. Він міг бути зроблений в Єгипті за Пізнього періоду давньоєгипетської держави. Не виключено, що золоту дужку прикріпили десь на периферії – на землях де в різні часи відчувався значний культурний вплив могутньої імперії Давнього Світу. Подібні кільця могли виготовляти і в Скіфії.

В найдревнішій давньоєгипетській космогонії й теогонії – геліопольській – говориться, що на початку світотворення з первісного водного хаосу – океану Нун – з'явився самостворений сонячний бог Хепрі. Жука-скарабея єгиптяни називали Хепрі – “той, який сам зароджується” [8, С. 190-191]. Згідно з філософськими уявленнями давніх єгиптян, в образі скарабея Хепра новонароджене сонце з'являється з “Печер мороку”, щоб розпочати своє денне сходження [7, С. 206].

Найдревніші відомі єгипетські амулети це шматочки зеленого аспіда (кристалічного сланцю), а іноді – фігурки тварин, які клали на груди померлого. Їх багато було знайдено в додинастичних похованнях в різних районах Єгипту [3, С. 192].

На протязі багатьох століть історії Давнього Світу в призначенні виробів-скарабеїв простежується кілька магіко-філософських й ужиткових напрямків та прошарків, що часто поєднуються, тісно переплітаються. Вони існували в якості амулетів, оберегів, ювелірних виробів як прижиттєвого користування так і поховального призначення, печаток, предметів з різного роду текстами.

Шедеврами давньоєгипетського ювелірного мистецтва є прикраси й амулети з гробниці фараона Тутанхамона.

На виставці “Скарби гробниці Тутанхамона” (Київ, 1975 рік) експонувалося кілька ювелірних виробів з зображеннями скарабеїв. У багатьох прикрасах скарабеї включені у складні художні знаково-текстові композиції, пов'язані з символікою тронного імені фараона Тутанхамона – Небхепрура, а в двох – саме скарабеї особливо виділяються. Це золотий браслет зі скарабеєм, що був знайдений у “скарбниці” гробниці в дерев'яній шкатулці з

написом “Золоті прикраси для поховальної процесії...” [12, кат. № 29]. (Напис можна перекласти ще: “Золоті прикраси процесії в опочивальні Небхепрура”. Картер висловлював думку, що під “опочивальнею” слід розуміти “гробницю”). А також золота підвіска у формі скарабея, що була знайдена в одній зі скриньок в передній кімнаті [12, кат. № 26].

Велика масивна фігура скарабея з лазуриту складного синього кольору на золотій основі є головним елементом дитячого золотого браслета, зробленого з товстої золотої пластини зігнутої за формою руки. Браслет розкривається за допомогою шарнірів. По краях виконана інкрустація з золотих, лазуритових, сердолікових та бірюзових намистин. Трапецієподібні поля біля шарнірів заповнені зображеннями плодів мандрагори з кварциту та сердоліку.

Жук на браслеті показаний так само, як виглядав би живий скарабей на землі. Великі об’ємні частини його тіла закріплені в золотій оправі, товщинки якої, таким чином, промальовують контури та природні прориси комахи. З золота зроблені всі ноги жука. З об’ємних вони плавно переходять в рельєфи на поверхні золотої пластини браслета. Отже виконують і конструктивну функцію кріплень. Трохи виведена вперед і акцентована перша пара ніг. На голінках виділені великі зубці, показані верхні шпори.

Майстерно пророблені лазуритові вставки фігурки. Вже давньоєгипетський посуд рубежу IV та III тис. до н.е. та твори декоративно-прикладного мистецтва часів Древнього царства вражають високою технікою обробки каменю. За доби Нового царства досягла розквіту, зокрема, майстерність гліптики. На багатьох високохудожніх ювелірних виробих з гробниці фараона Тутанхамона привертають увагу оброблені вставки, найчастіше фігурки скарабеїв. Ці важливі деталі прикрас виділяються як своєрідний тип мініатюрних скульптурних творів, що надають коштовностям особливої закінченості.

Скарабей браслета з гробниці Тутанхамона зроблений досить великим, на всю ширину зап’ястя. Він трохи більше натуральної величини або приблизно такий, як особливо великі екземпляри цього виду жуків. У природі священний скарабей це пласкуватий жук довжиною 25-37мм [5, С. 262-263]. Великий розмір фігурки

дозволив показати природні риси, проявити можливості матеріалу. Особливо тонко пророблена голова істоти. Виділені очі, лицевий щиток із зубцями, художніми структурованими лініями показана фактура частин голови. Поверхня передньоспинки гладко відполірована. Окремою деталлю виділена щілина між надкрилами та пигидій. На надкрилах рельєфно виконані поздовжні лінії, котрі добре помітні саме у великих екземплярів жуків.

З Єгипту амулети-скарабеї поширилися по Західній Азії та деяким країнам Середземномор'я [3, С.203]. В античну епоху скарабеїв були широко популярні на території Східної Європи. Скарабеїв клали в дитячі, та не так часто в жіночі могили, дарували храмам та святилищам [15, С.69].

У Древньому Єгипті печатки у вигляді священного жука-скарабея з різного цінного каміння з'явилися замість циліндричних печаток за доби Середнього царства. На зворотному боці таких печаток за звичай вирізували ім'я господаря, яке обводили орнаментом, найчастіше спіралеподібним [9, С.192].

Значна кількість скарабеїв часів пізнього Середнього царства зберігаються в колекціях Музею образотворчих мистецтв імені О.С.Пушкіна та Державного Ермітажу.

Звичай користуватися печатками був принесений у Північне Причорномор'я першими переселенцями з Середземномор'я. Особиста печатка потрібна була кожному заможному громадянину, тому що своїм відбитком вона охороняла його особисту власність та нею скріпляли документи. Найбільш ранні печатки з числа знайдених в Північному Причорномор'ї, відносяться до VII-VI ст. до н.е. Це кам'яні геми східного типу – циліндри і скарабеї (ОАК, 1881, табл.V), прикрашені заглибленою різьбою, що відтискається у відбитку. Вони мають рухому металеву дужку. Носили такі печатки на зап'ясті, на шиї, біля пояса [2, С.239].

Геми та персні імпортували до Північного Причорномор'я з Передньої й Малої Азії, Ірану, Іонійських островів, материкової Греції (VII-IV ст. до н. е.), а в елліністичну епоху також з Етрурії (IV-III століття до нової ери). Велику кількість перснів V-IV ст. до н. е. було знайдено у багатих похованнях Боспору [2, С.240].

В середземноморських печатках VII-V ст. до н.е., особливо більш давніх, що зроблені у формі скарабеїв, вже стає помітною певна поверхневисть переймання давньоєгипетського типу виро-

ба. Часто у них досить вільно а то й зовсім простувато виконана спинка жука. Основну увагу грецькі майстри приділяли зображенню на реверсі. І за сюжетними мотивами, і за рівнем виконання мініатюрних, здебільшого заглиблених рельєфів видно, що давньогрецька гліптика розвивалася у тісному взаємозв'язку з іншими видами скульптури. З доби архаїки намітилося домінування скульптури серед пластичних мистецтв. Простежується особлива увага греків до статуарної пластики в цілому, в тому числі до різних малих форм роботи з об'ємом.

В колекції Б.І.Ханенка зберігалася, а потім надійшла до музею, підвіска з Керчі (Пантікапея), датована V ст. до н.е. (Рис.3а) [13, С.181].

Сердоліковий скарабей-печатка, вставлений в золоту оправу у вигляді зубів собаки. Зубці оправи вкриті зерню. Рухома дужка зроблена та прикріплена так само, як і на персні з Неаполя Скіфського. Різниця тільки в тому, що вона була підігнута з обох боків за формою печатки в оправі, а посередині утворилася кругла петелька для підвішування.

Про скарабея можна сказати небагато, оскільки його сильно закриває оправа. Під оправою опинилася майже вся голова істоти. Близько до оправи проглядає тільки стик голови з передньо-спинкою. Виділяється відносно широка, пророблена також округлими фактурними виступчиками, лінія, яка відокремлює передньоспинку від надкрил. Видно маленький щиток та щілину між надкрилами.

Всі лінії спинки жука розмічені досить умовно й не зовсім відповідають будові скарабея.

Кам'яний жук гладко відполірований.

Скарабей з Пантікапея сильно відрізняється від давньоєгипетських, зокрема, лазуритових скарабеїв на ювелірних прикрасах з гробниці фараона Тутанхамона. Тільки за прийомами роботи з каменем цей виріб віддалено нагадує зеленого халцедонового напівпрозорого скарабея з прикраси, знайденої в "скарбниці" гробниці Тутанхамона [12, кат.№ 35]. Однак, кам'яне тільце крилатого скарабея з давньоєгипетської підвіски зроблене точно схожим на справжнього жука священного скарабея.

Зображення на печатці переконливо дає підстави вважати її середземноморською (іл.3б). Це тонко й досконало виконане ін-

тальо, на якому зображений оголений чоловік з військовим спорядженням давньогрецького типу. На пласкій полірованій сердоліковій поверхні вирізаний лівий профіль чоловіка гарної статури, який прихилив коліно. Торс розвернений фронтально. Голова воїна обернена до лівого плеча, в правиці він тримає невеликий круглий щит, а в лівиці – короткий спис.

Постать може бути зображенням давньогрецького бога чи героя.

Фігура добре закомпонована.

Як це характерно для давньогрецької гліптики та пам'яток культур значного грецького впливу, мініатюрний заглиблений рельєф виконаний з високою майстерністю.

Вважають, що інтальо походить з Давньої Греції доби архаїки, або є етрусською кам'яною печаткою [13,с.181]. Що на мій погляд менш вірогідно.

На виробі простежується особливість, не притаманна грецькій гліптиці V і IV вв до н. е. й, вельми поширена в грецькій гліптиці VI ст. до н. е. Це штриховий обідок, що обрамляє зображення на камені [14,с.126].

Скарабеї-печатки з Неаполя Скіфського й з Пантікапея та подібні до них, імовірно, коштували дуже дорого. Є підстави вважати, що давньоєгипетські й античні печатки, як імпорти, могли цінуватися в Північному Причорномор'ї дорожче ніж в Єгипті чи в Середземномор'ї.

В кам'яних печатках відбувався поступовий відхід від східних форм: скарабей замінюється скарабеїдом або псевдоскарабеєм [2,с.240].

Кам'яні печатки слугували довго, а їх оправи могли переробляти. Золоті дужки – перекидні ручки – такі як, зокрема, на розглядуваних прикрасах та на печатках групи левиних псевдоскарабеїв, характерні для певного відтинку часу. М.І. Максимова пише, що один з левиних псевдоскарабеїв “спершу мав таку ж перекидну ручку, як і всі інші вироби цієї групи, тому що він також просвердлений наскрізь в горизонтальному напрямку. Пізніше він був вставлений в нерухому золоту оправу, згідно з новою модою елліністичного часу” [14,с.130-131]. В кінці IV ст. до н.е. геми на рухомій дужці зникають, з'являються металеві персні з кам'яною вставкою-печаткою на щитку, що співіснують

з традиційними цілнометалевими перснями [2, с.240]. Золоті оправы з рухомими дужками зустрічаються й зовсім прості й тонко виконані.

Восени 1965 року експедицією Керченського історико-археологічного музею були проведені охоронні роботи з дослідження курганів “Три брата”, що знаходяться в 20-22 кілометрах на південний захід від Керчі і в 1 кілометрі від північної околиці Ортельського античного поселення (V-I ст. до н.е.), котре лежить біля Тобечікського озера поруч з селом Огоньки. Всі поховання в курганах “Три брата” можуть бути датовані другою половиною IV ст. до н. е. В кургані № 1 (“Старшому”) був знайдений кістяк жінки середніх літ у пишному, багатому поховальному наряді [1, с.178-179]. На кисті її лівої руки були два золотих спіралеподібних кільця і золотий перстень-скарабеоїд на витій дужці [1, с.184-185] (Рис.4).

Щиток персня це фактично також “еллінізований” амулет-скарабей виконаний вже в золоті. Конструкція скарабеоїда така ж як і найдревніших – кам’яних, чи зроблених зі склоподібної маси скарабеїв. Приблизно так само, через наскрізний отвір за допомогою дротика, прикріплена рухома дужка. Проте, звичайно, є й технічні та художні відмінності. Еллін-ювелір під час перенесення давнього мотиву в метал постарався максимально використати його можливості. Як це часто зустрічається в торевиці, скарабеоїд зроблений з тонких золотих пластин порожнім всередині, що відразу видно, оскільки, можливо, від просипання в склеп ґрунту і шматків каміння, щиток навіть деформувався, сплющився – випуклий колись виріб трохи ввігнувся всередину. Провалилися надкрила і грудний відділ, які були зроблені об’ємними, мов у справжнього жука.

Композиційно золотий жук точно вписаний в овал щитка, що характерно для численних традиційних, перш за все давньоєгипетських, зображень жука-скарабея. Він показаний наче б то нерухомо сидячим зі складеними ногами, підібраними до черевця й передньогрудей. Але спрощена схема прорисів спинки істоти не така, як загальнопоширені давньоєгипетські. Пропорції жука не зовсім відповідають будові скарабея – він трохи широкий, завелика голова, малуватий грудний відділ. Не точні й обриси окремих основних частин. По рисунку поділ на них проведений

скоріше графічно, як для будь-якого схожого жука взагалі, але зображально красиво обіграний. Передньоспинка та надкрила по-вітражному плавно оконтурені, мов свинцевою жилкою, досить широкою рельєфною облямівкою, що творчо промальовує комаху, а не повторює природні лінії. Зате активно розроблені різного роду деталі. Помітне прагнення виділити і розвинути вигідні в художньому плані натуралістичні моменти. В прикрасі пророблений кожний міліметр поверхні. На всю об'ємну частину – голову, передньоспинку та надкрила скарабея нанесена фактура, що навіть перебільшено імітує природну. Спершу здається, наче так ще в пласкому вигляді була оброблена вся золота пластина. Однак, якщо спробувати продумати технологію виготовлення прикраси, стає зрозумілим – найвірогідніше верхня, опукла частина фігурки скарабея робилася по матриці й майстер одночасно надавав виробу об'єму та наносив фактуру. Ювелір, мабуть, торкався гладенької поверхні золота торцевою частиною якогось гострого інструмента, придатного, зокрема, для карбування, і пристукував молоточком. Таким чином він старанно проробив жука по об'єму й при цьому на відносно нетвердому металі одержано фактуру у вигляді хаотичних скупчень вибитих цяток. Вздовж широких ліній, що створюють малюнок, простукані досить чіткі канавки. На маленькому виробі така суцільна проробка повністю змінила вигляд поверхні золота, з'явилися особливі тональні та кольорові ефекти, поєднання певної матовості, проблисків. Слід зазначити, що хоча в порівнянні з давньоєгипетськими кам'яними, здебільшого лазуритовими, скарабеями, художня обробка цього металевого скарабея зовсім інша – все ж і тут помітна наче б то “прив'язка” до каменя. Складається враження, що нанесення фактури на золото ніби своєрідно підмінює ефект текстури каменя, зокрема, такого плямистого, як лазурит. Але це намагання розвинути естетичні якості металу, відійти від безликої одноманітності полірованої золотої поверхні.

На загальній фактурі додатково детально пророблена голова жука. В мініатюрному розмірі виконаний складний рельєф, зроблені різні виступи й заглиблення. Показані кількома концентричними колами складні фасеточні очі нагадують навіть очі більш вищої істоти. Ювелір виділив також наличник з зубцями, харак-

терними для скарабеїв. Можна побачити верхню губу й верхні щелепи. З боків істоти добре проглядаються старанно зроблені ноги. На першій парі ніг також виділені зубці, що слугують скарабеям в якості інструменту для риття [5, с.262-263].

Домінування художньо-натурних рис дозволяють вбачати в зображенні комахи не прямий повтор давньоєгипетських чи античних зразків, а втілення власного бачення. Майстер, напевне, бачив скарабеїв та інших схожих жуків в природі та використав власні спостереження.

Відомо, що за скіфських часів екосистема великого середземноморського регіону, до якого можна віднести й Північне Причорномор'я, відрізнялася багатством видів й широкими ареалами розповсюдження деяких з них. Ентомологи стверджують, що священний скарабей (*scarabaeus sacer* L), який в наш час зустрічається в Донецькій області, на півдні степової зони, на Кавказі, в Середній Азії [5, с.262-263], був значно більше поширений за скіфських часів і водився скрізь в Криму й на південних землях сучасної України.

За високим художнім рівнем та майстерністю ремісничого виконання перстень-скарабеоїд з Трьохбратнього кургану можна долучити до характерних, особливо витончених виробів грецьких ювелірів, які працювали в містах-колоніях Криму. Хоча для персня-печатки була перейнята давня напрацьована східна форма – скарабей. За художнім змістом він є винятковою елліно-скіфської пам'яткою. Це одне з найдосконаліших зображень жука серед пам'яток давнього світу.

На зворотному боці, в якості печатки, подібно до кам'яних інтальо, виконане заглиблене зображення – постать жінки в довгому одязі. Якщо взяти до уваги, що перстень був знайдений в кам'яному склепі на руці багатой скіфянки, цілком імовірно, що його колись могли замовити спеціально для неї, та з нею може бути пов'язане жіноче зображення на реверсі. Приміром, це може бути зображення богині, яку шанувала похована, або культу якої могла служити.

У персні поєднані: єгипетська форма, художні риси давньогрецьких ювелірних виробів, що простежуються від зображень комах на золотих прикрасах з шахтових гробниць Мікен, риси елліно-скіфських пам'яток, допустима приналежність до звіри-

ного стилю у скіфській торевтиці.

Перстень, напевне, був дорогим.

Під час археологічних робіт у Північному Причорномор'ї, на Кавказі та в Середній Азії було знайдено багато предметів, що походять безпосередньо з Єгипту чи зроблені під впливом єгипетської культури [10, с. 20].

Поширення єгипетських та виготовлених в єгипетському стилі виробів свідчить про те велике значення, що мала древня культура Єгипту в розвитку середземноморської та передньоазіатської культур (10, с. 27).

Знайдені на території сучасної України прикраси зі скарабеями, скарабеї є відлунням величезного впливу культури Древнього Єгипту на інші культури давнього світу, перш за все, на культуру Древньої Греції та всього античного світу й, через античну на культури Північного Причорномор'я.

Наведені скіфські прикраси зі скарабеями ілюструють певні етапи наслідування та опрацювання давньоєгипетського культурного спадку від користування давньоєгипетськими скарабеями та середземноморськими печатками, східними за формою, до виготовлення схожих предметів, що за змістом відрізняються і від давньоєгипетських і від античних.

Розглянуті пам'ятки, наче в мініатюрі, дозволяють простежити в культурах циркумпонтійської зони, а, в порівняннях з давньоєгипетськими виробами зі скарабеями, і великого північно-африкансько-середземноморського регіону, еволюцію й відображення в ювелірному мистецтві древніх філософських уявлень, їх поширення, набуття нового змісту. Довготривала популярність скарабеїв у великому районі Афроевразії вочевидь може бути пов'язана, зокрема, з повсюдною появою та розвитком у древньому Світі сонячних культів й символіки, усталеним тотемізмом у світоглядному мисленні древніх суспільств, традиціями відображення навколишньої природи, різних живих істот.

Література

1. Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья. Сборник статей. –Л. - 1968.
2. Археология СССР. Античные государства Северного Причерноморья. - М.-1984.
3. Бадж Э. А. Уоллис. Египетская религия. Египетская магия. /Пер. с англ. –М. - 1996. –416с., ил.
4. Добльхофер Эрнст. Знаки и чудеса. –М. - 1963.
5. Жизнь животных. Т.3. Членистоногие. –М. – 1984.
6. Жизнь животных. Т.5. Земноводные, пресмыкающиеся. –М. – 1985.
7. Картер Говард. Гробница Тутанхамона. –М. -1959. –262с. с илл., 64л. илл.
8. Культура Древнего Египта. –М. - 1975. -444с. с ил.
9. Матье М.Э. Искусство Древнего Египта. - Л. - 1961.
10. Пиотровский Б.Б. Древнеегипетские предметы, найденные на территории Советского Союза. //С А – 1958. - №1
11. Силиотти Альберто. Египет. Долина царей. –М. - 2001.
12. Сокровища гробницы Тутанхамона. Каталог выставки. - М. 1974г.
13. Scythian gold. Treasoures from ansient Ukraine. – USA. – 1999.
14. Культура и искусство античного мира. - Л - 1962.-(Т Г Э – Т. VII).
15. Чобручский археологический комплекс и вопросы взаимовлияния античной и варварских культур (IV в. до н.э. – IV в. н.э.)// Материалы полевого семинара. – Тирасполь. -1997.